

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
**ELHUNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK**
SZERKESZTI A FŐTITKÁR

XXII. KÖTET. — 9. SZÁM

JÁNOSI BÉLA
EMLÉKEZETE

ÍRTA

KÉKY LAJOS

L. TAG

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1934. ÉVI NOVEMBER HÓ 26-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1935

JÁNOSI BÉLA

EMLÉKEZETE

ÍRTA

KÉKY LAJOS

I. TAG

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1934. ÉVI NOVEMBER HÓ 26-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1935

FRANKLIN-TÄRSULAT NYOMDÁJA.

JÁNOSI BÉLA EMLÉKEZETE.

Jánosi Béla sorsát, munkás és összhangos életét gyakran emlegették a magyar tanári sors jellemzetes és elszomorító példajaként. Emelkedetten eszményi felfogású lelkének minden lángja a magyar kultúra oltárán lobogott el, egész életét ennek az eszménynek a szolgálatára szentelte s mégis, míg a toll ki nem esett kezéből, iskolai dolgozatokat kellett javítania, köztanárként jutott el pályája végére s élete alkonyán súlyos gondokkal kellett küzdenie. Ő maga bizonyára tiltakozott volna mindaz ellen, ami ebben a megállapításban vádként hangzik a sors ellen. Nem is elégedetlenkedett soha, és bár csalódások is érték pályáján, kötelességérzetében még ezek sem rendítették meg egy pillanatra sem. Dolgozott, de nem előmenetelért és kitüntetésekért, hanem magáért a jól végzett munka örömeért. Alakja, amint most emlékéit idézzük, valóban a legférfiasabb erények fényében jelenik meg előttünk: puritán és nemes jellemű, megalkuvást nem ismerően kötelességtudó, önérzetesen szerény, minden szépet és nemeset forró vágyódással szerető s az élet minden vonatkozásában összhangot kereső ember volt.

Olyan nemzetről származott, melyet tömérdek megpróbáltatás edzett meg arra, hogy férfiasan és keményen tűrje a sors csapásait és az élet sanyarúságait. Székely vér folyt ereiben. Családja, a Búzaházi Jánosi-család, marostordamegyei volt s a festői Nyárad-völgyből eredt. Atyja, László, ki 1820-ban született, katonatiszt volt s mikor a nemzet fegyverbe szólította dicső önvédelmi harcára fiait, ő is eleget tett a hívó szónak és mint huszárkapitány megszökött ezredétől s beállt honvédeknek. Végigküzdötte a szabadságharcot s mikor a nemzeti ügy elbukott, őt is börtönbe hurcolták és elkobozták kis

birtokát. Háromesztendei várfogságot szenvedett Josefstadt-ban, majd kiszabadulása után az akkor létesített kataszterhez került Brassóba s feleségül vevén a marosvásárhelyi közjegyző leányát, Vitályos Amáliát, családot alapított. Brassóban született első fiuk, Béla, 1857. okt. 26-án. Házasságukból még egy gyermek született: László, ki mint pénzügyminiszteriumi miniszteri tanácsos végezte hivatalnoki pályáját. Az anya hamarosan elhalt, úgy hogy a két fiú nevelése az apára maradt, aki Brassóból Nagyszebenbe, majd innen Kolozsvárra került s a hivatalnoki ranglétrán a kataszteri igazgatóságig emelkedett. Nem közönséges ember lehetett, eszményi gondolkozású, minden művészetért lelkesedő természet. Nagyon szeretett utazni, ami akkor még eléggé ritka kedvtelés volt nálunk. A hetvenes években beutazta egész Európát s járt a Szentföldön is. Fiainak küldött leveleiben talpraesett megjegyzésekkel írta le azokat a képtárakat, amelyekben megfordult, s nem lehetetlen, hogy ezekhez a levelekhez nyúljon vissza egy gyökérszála annak az érdeklődésnek, amely fia lelkében a képzőművészetek iránt támadt. Szerette a zenét is, szívesen járt hangversenyekre s maga is kedvvel fuvolázott. Ezt a hajlamát is örökölték fiai. Béla mint fiatal aradi tanár ének- és zenekart szervezett diákjaiból s olyan eredményesen vezette őket, hogy nyilvános hangversenyeket is rendezett velük. De szűk családi körben is egyik legszebb kedvtelése volt a zene. Öccsével és két fiával négyesben rendszeresen játszottak kamarazene-darabokat. Nemcsak művészi, hanem politikai eszményeihez is hű volt apjuk. Nagy negyvennyolcas volt egész életében s talán ez a hűsége sietette halálát. Kolozsvárról felutazott Kossuth Lajos temetésére, meghűlt s a tüdőgyulladás hamarosan végzett vele itt Pesten. Abban a temetőben pihen, ahol fia is végső nyugalóhelyére talált.

Jánosi Béla elemi iskolai tanulmányait a nagyszebeni r. kat. Normal-Hauptschulében végezte, középiskolázását is a nagyszebeni állami gimnáziumban kezdte, amely akkor még német tannyelvű volt s csak a következő években tért át a magyarra. A középiskola III. osztályát már a kolozsvári r. kat. főgimn.-ban járta, érettségi vizsgálatát is itt tette

1875. júniusában. Gyermekkoráról nem tudunk többet, de ez boldog lehetett és kedves emlékü. Legalább is erre következtethetünk az egyáltalán nem érzelmes és nem lírai természetű Jánosi kevésszámú érzelmes nyilatkozatainak egyikéből: «Mindnyájunkat édes érzés hevít át, ha a távol aranyködében úszó boldog ifjúkorba szállhatunk. Jól esik a mindenünnen előtóduló emlékek hatása alatt a költővel legalább pillanatokra elfelednünk, hogy férfiakká lettünk, és szívesen éljük át újra magunkban az egykor átélteket.»

Főiskolai tanulmányai végzése céljából a kolozsvári egyetem bölcsészeti karára iratkozott be magyar-német szakos tanárjelöltnek. Imre Sándor, Meltzl Hugó, Szabó Károly, Szász Béla és Felméri Lajos voltak tanárai. Leckekönyve telve szorgalmának s kitűnő készültségének bizonyásaival, mintegy teljes összhangban azzal a jellemzéssel, melyet később mond fölserdülése koráról: «Nemzeti műveltségünk fel lendülésének, a megfeszített munkásságnak és alkotási vágyának kora, mely érdekes és hibáiban is tanulságos képet nyújt». 1880-ban megszerzi tanári diplomáját s bölcsészettudományi doktori oklevelet is szerez a német nyelv- és irodalomból mint fő s a magyar irodalomtörténetből és magyar nyelvészetből mint melléktantárgyakból. Közben katonai kötelezettségének is eleget tett.

Kitárult immár előtte az élet kapuja, ráléphet jövő életpályájának útjára. Siet is rátalálni erre az útra, siettetni a fiatalember legmakacsabb ösztönzője: szerelmes szíve. Kolozsvárott a Kismester-utcai Hegedüs-házban laktak. Ott küzdötte a nagycsaládú szegény özvegyasszony életharcát Magyar-zsákodi Hegedüs Sándor ügyvéd özvegye, Kövendi Várady Anna, hat gyermekével. Az elhunyt családfő emlékét bizonyára rokonszenvenné tette Jánosi atyja előtt, hogy ő is a szabadságharc katonája volt hadbírói minőségben s vagyonát és ügyvédi gyakorlatát is feláldozta a szent ügyért. A család sora ekkor már jobban ment, a fiúk már elszálltak hazulról s közülök kettő fényes pálya küszöbén állott: Sándor, a későbbi miniszter, s István, a későbbi egyetemi tanár. Jánosi Bélát a család szemefénye, Anna, érdekelte, a fiatalok szívében gyöngéd vonzalom támadt s a kedves idillt az ifjú mennél

hamarabb szeretne volna boldog befejezésre juttatni. Atyja nem látta szívesen ezt a sietséget. Szerette volna, ha fia ismereteinek gyarapítására beiratkozott volna még valamelyik külföldi egyetemre s külföldi utazást tett volna. A szerelmes ifjú azonban igyekezett mennél hamarabb álláshoz jutni. Örömmel fogadta hát 1880. dec. 29-én helyettes tanári alkalmaztatását az aradi kir. kat. főgimnáziumnál s mivel rendes tanári kineveztetése késett, 1882. júl. 26-án, Anna-napján, oltárhoz vezette szívének választottját. Boldog házasságukat három gyermekkel áldotta meg az ég.

Aradi évei nyugalmas eseménytelenségben telnek, egészen kis családjának és az iskolának él. Rendes tanárrá kineveztetése 1884-ben, véglegesítése 1887-ben történik meg.

Bármennyire jól érezte is magát Aradon, mégis önművelésére és tudományos munkásságra irányuló vágya s növekedő fiai iskoláztatásának gondja kívánatossá tette előtte, hogy fölkerüljön a fővárosba. 1893. szept. 25-én írta alá gr. Csáky Albin miniszter a budapesti II. ker. áll. főreáliskolához való áthelyezését. Ez a jónévű iskola, melyben akkor kitűnő erőket egyesítő tanári kar működött, lett Jánosi Béla több mint negyedszázados tanári tevékenységének színhelyévé.

Jánosi Béla tanári működése annyira hozzátartozik egyéniségének rajzához, annyira fontos tevékenysége volt életének, hogy nem intézhető el pár futó szóval. Ő valóban idealizmustól vezéreltetve lépett a tanári pályára s mintaképe volt az ideális tanárnak. Szinte önmaga tanári szolgálatát s a tanári hivatásról vallott felfogását jellemezte egyik tanártársát búcsúztató beszédében: «Igazi babérait a középiskolai tanári munka terén kifejtett munkásságával aratta. Hányszor láttuk gyönyörködve, hogy' kelti fel s tartja ébren a már felkeltett érdeklődést tanítványaiban, hogyan vezeti őket finom pedagógiai érzéssel a legegyszerűbb eszközök felhasználásával a legrövidebb úton az igazságok megismeréséhez s hogy' használja fel a nyert ismereteket, mint részleteket, egy nagy egész megszerkesztésére, egy világkép és életfelfogás megalapozására. Ő azon nem éppen nagyszámúak közül való volt, kiket szent hivatás hozott a mi pályánkra. A tanári munka rá nézve nem teher s rideg kötelelességteljesítés számba

ment, hanem az örömnök és gyönyörűségnek állandó forrása volt.»

Nem tartozott az irodalommal vagy tudománnyal foglalkozó tanároknak ahhoz a nagyobbik csoportjához, amely magához méltatlan nyűgnek tekinti a tanítást és csalódott becsvágygal, sebzett önérzettel végzi az iskolai munkát. Egyik tanártársa azzal jellemezte, hogy legelsősorban az iskoláé volt, ezt nem áldozta fel még a tudománynak sem. Páratlanul kötelességtudó és buzgó tanár volt, a föltétlen tisztesség és megbízhatóság, a becsületes, odaadó munkateljesítés példája. Legtöbbrre azt az örömet becsülte, amely a kötelességteljesítés tudatából s a munka sikerének látásából fakad. Utolsó igazgatójának kifejezése szerint a tanári munkát nem lehet ideálisabban végezni, mint ő végezte. Összhangos életével, puritánul nemes ételelveivel nemcsak tanítványait nevelte, hanem fiatalabb kartársait is. Egyik tanártársa úgy nyilatkozott róla, hogy klasszikusa volt a kollegialitásnak is. Teljes mértékben áll reá, amivel ő egyik tanártársát jellemezte: tanártársai megbízható, derék, önzetlen kartársukat becsülték benne. Nem hirtelen hevülő és érzéseit nyelvén hordozó természet volt, inkább zárkózottságra hajlott, de minden tartózkodás és merevség nélkül való, szíves és kollegiális érzéstől áthatott társ volt. Ha tanáccsal, tettel szolgálhatott, azonnal készen állott rá s nagy emberismeretével, józan, tárgyilagos életfelfogásával nem egynek volt hasznára. Tisztában volt a maga értékével s abban is biztos volt ítélete, kit menyire engedhet közel magához, de idegen volt tőle minden nagyképűség és pöffeszkedés. Az volt a tanári szobában is, ami az életben: a legteljesebb mértékben tárgyilagos, korrekt és nobilis, de kissé hűvös és zárkózott ember. Abban az időben a korkülönbség bizonyos, a külsőségekben is mutatkozó határvonalat húzott idősebb és fiatalabb kartársak közé. Az érintkezésnek ez a finom és az idősebbek iránt a tiszteletet megadó módja az összeomlás után mintha megváltozott volna. Minden testületbe kerültek fiatalok, akik lármás és kíméletlen modorokkal megdöbbentették a Jánosihoz hasonlóan finom és érzékeny lelkeket. Ő is többször panaszkodott: «Borzasztó ez a lármás tónus!» Egyébként nem zárkózott el

tanártársaitól, szívesen kapcsolódott bele beszélgetésükbe, akár komoly vita folyt, akár tréfálkozás. Sőt, ha iskolán kívül, fehér asztalnál gyűltek össze, ott közlékenyebbé is vált s mélyebb bepillantást engedett lelkébe. Ha valamelyik társuk előlépett vagy kitüntetést nyert, rendszerint ő üdvözölte az ünnepeltet alkalmi verszettel, amely természetesen tele volt az iskolai élet köréből vett célzásokkal. Kissé elnyújtott verses köszöntők Jánosinak ezek az alkalmi verszetei, itt-ott egy pár jóízű fordulattal, sőt ilyen szép részlettel is :

Oh költői szép aranykor! Mért hagyál el minket?
Milyen üres lett ez a föld, hogy elszálltál innen.
Most csak — mint hervadt virágon illat maradványa
S futó ködnek szálfenyőhöz tapadó foszlánya —
A művész lelkében maradt valami belőled,
Hogy az embereknek hirt adjon felőled.

Innocent Ferenc tiszteletére írta ennek igazgatói címmel történt kitüntetése alkalmából ezt a verszetet, melynek tréfás címe : *Az álom*, azaz : *Nem jó igazgatónak lenni*. Elegiko-fantasztiko-epikum. Farsangból bőjtre maradt tréfa, melyben az alcímen kívül csak a felköszöntő komoly és igaz.

Szerették tanítványai is. Lelkiismeretes készüléssel, széleskörű olvasottsággal, ritka pedagógiai tapintattal, nemes emberszeretettel, kifogyhatatlan türelemmel és előkelő tárgyilagossággal nevelte őket. Szigorú volt, de érezték, hogy a szigorú javukra szolgál s a ridegnek látszó külső alatt az ifjúságot szerető és jóakaró szív dobog.

Gyakran beszélt iskolai ünnepélyeken is mint kiváló, mindig tartalmas és formás szónok. Megírta iskolájának fél-százados történetét s több ízben írt az iskola értesítőjében meglehangú méltatást az intézettől megvált tanártársairól, gyöngéd elismeréssel méltányolva emberi vagy tudós derekasságukat.

Iskolai munkásságának egyik jelentékenyebb s szélesebb körökre is kiható érdekességű mozzanata volt kísérlete a művészettörténet középiskolai tanítására. Az 1898/9. iskolai évben a vallás- és közokt. miniszter az esztétikai képzés tárgyában megindított mozgalommal kapcsolatban kísérletkép három budapesti középiskolában sorozatos előadások tar-

tását rendelte el, hogy ezeken szemléltető eszközök felhasználásával végigvezessék a két felső osztály tanulóifjúságát a képzőművészetek történetén. Jánosi Béla egyike volt azoknak a tanároknak, akik erre megbízatást nyertek. Nagyon érdekelte a kísérlet s tanulságos beszámólót is írt róla az intézeti értesítőben (*Műtörténeti előadások a középiskolában*). Beszámolva az előadott anyagról elismeréssel szól a tanfolyam értékéről, de ezt nem becsüli túl. Megállapítja, hogy az esztétikai érzék nevelésének ez nem egyetlen, sőt nem is legfőbb eszköze. Szerinte az ízlés igazi iskolája a rajztanítás, mely éveken át tartó gondos munkával vezeti a tanulót fokról-fokra előre, a technikai kézi ügyesség elsajátításán kívül élesíti a látást, megfigyelő képességet, felkölti a tisztaság, csinnosság és a szép iránt való fogékonyságot s ezen az úton a természeti szépnak élénk megérezéséhez, a művészi stílus felismeréséhez, valamint a műremek megértéséhez és méltánylásához is eljuttat. A rajznak méltó társa a mintázás. Míg mások előkészítő és alapvető jellegűnek tekintették ezt a kurzust, Jánosi inkább összefoglaló és betetőző természetűnek tartotta. Konkrét tervet is ajánlott a tanfolyam célszerűbb megvalósítására. Egészeben a dolgozat igen meggyőző bizonyossága Jánosi pedagógiai érzékének, módszertani iskolázottságának és alapos elméleti képzettségének is.

Még egy pedagógiai állásfoglalása vonja magára figyelmünket. Az egységes jogosítású középiskola tárgyában Lukács György miniszter által 1906-ban összehívott értekezleten ő is felszólalt. Az értekezlet elé megvitatásra Fináczy Ernő javaslata került, mely egységes középiskolát ajánlott 13 kötelező (köztük a latinnal) s 6 fakultatív tárggyal. Jánosi Béla a reáliskola jogainak és érdekeinek szószólójaként a külön gimnázium és külön reáliskola fenntartása mellett szólalt fel, de úgy, hogy a reáliskola növendékei választhassanak a latin és francia között. Egészen természetesen következett ez az iskoláról vallott felfogásából: «Az iskola élő szerv, melyet a nemzeti szellem a maga szükségletei szerint teremt, formál és lát el tartalommal, hogy vele saját céljainak érdekében hasson, munkáljon. Az iskola tehát eredménye és egyúttal fontos tényezője a nemzeti fejlődésnek».

Egész lelkével csüggött az iskolán és élt tanári hivatásának, de becsvágya és hivatásérzete ennél magasabb célt is tűzött eléje: a tudományos munkásságot. Írói pályája kissé bizonytalanul, tapogatózva indul. Mint irodalomtörténetíró teszi első jelentékenyebb kísérletét 1883-ban Abafi Lajos *Figyelőjében* egy XVII. századi magyar verselőről, Kolosi Török Istvánról írt dolgozatával. Igen rokonszenves és méltányos felfogásnak adja bizonyosságát azokra az írókra vonatkozólag, akik nem jutottak el a hírnév magaslatára: «Aki egy nemzet irodalomtörténetével behatóan akar foglalkozni, nem szabad figyelmét kizárólag az elsőrendű munkásokra irányozni . . . Ezek mellett hány szerényebb tehetség hozta meg ugyanazon lelkesedéssel áldozatát a nyelv- és irodalomnak, kiknek hatását nem jelölik századok s nevét nem vette szárnyaira hír s dicsőség.» E szerény munkások közé tartozott az az erdélyi unitárius pap vagy tanító vagy mindkettő egy személyben, akiről ír s akinek egypár fordított munkája mellett két eredeti versezetét ismerteti. Jánosi maga is bevallja, hogy hiába keresnénk költői tehetséget vagy a költői előadás iránti eleven érzéket ezekben a nyilatkozásaiban egy egyszerű léleknek, de korjellemző vonást lát abban, hogy szerzőjük eltalálta annak a kornak jellemzetesen oktató irányát. De jellemző a dolgozat magára Jánosira is, aki kisebb jelentőségű adalékot sem tart értéktelennek, ha föl lehet használni értékesebb gondolat megvilágítására.

Következő dolgozatában, némi bátortalansággal, irányt változtat s az irodalomtudománynak már az esztétikával határos területére tér át. Az aradi Kölcsey-Egyesületben mutatta be ezt az értekezését *Víg elem a magyar népköltészetben* címmel. Benne a népköltészetet mint a nép-pszichológiának elsőrendű forrását értékeli s a nép kedélyének egyik elemére, humorára akar költészetéből rávilágítani.

Ekkor már megvilágosodott a tapogatózó előtt tudományos hivatásának útja, fölmerült kereső tekintete előtt az a tárgy, melynek egész élete munkáját szenteli majd.

A Magyar Tudományos Akadémia 1885. május 27-én tartott nagygyűlésén a következő pályatételt tűzte ki: «Kívántatik az esztétika története az ó- és középkorban».

Az 1887. szept. 30-án lejárt pályázatra két pályamű érkezett, de a jutalom egyiknek sem volt odaítélhető. Hogy Jánosi Béla résztvett-e a pályázaton, nem állapítható meg, de nem valószínű. A pályakérdést 1889. szept. 30-i határnappal másodszer is kitűzték. Egy pályamű érkezett, bírálói Beöthy Zsolt és Hunfalvy Pál voltak. A Beöthy Zsolttól fogalmazott pályázati jelentés szerint a pályamű tárgyát jól átértett, jól felfogott író műve, síma, egyszerű, jó nyelven írva. Nem beszél az érzés vagy lelkesedés hevével, de tárgyiasan és nyomatékosan fejteget. Ha hibája van, leginkább a rövidség az, hogy nem fejt ki némely tárgyat elég bőven s a filozófia történetében jártas olvasó lebeg szeme előtt. De így is nyeresége irodalmunknak. Mivel azonban a pályamű nem volt befejezve, az Akadémia úgy határozott, hogy ha az ismeretlen szerző egy év alatt munkáját befejezve benyújtja s azt a bírálat jutalomra érdemesnek találja, jelíges levelét felbontják s a jutalmat kiadják neki.

Így is történt. A bíráló jelentés szerint a pályázó örvedetesen igazolta a határozat helyességét: érdemes volt időt engedni neki s méltó volt a biztatásra. Olyan munkát nyújtott be, mely filozófiai tanulmányainkban hasznos szolgálattal van hivatva tenni s tudományos irodalmunkban hézagot tölt be. A derék munkát különösen két érdeménél fogva mondja méltónak az elismerésre. Egyik, hogy anyagát lehető teljességben adja elő, másik, hogy megelégszik az ismertető magyarázó feladatával. Nem valamely rendszer szempontjából tárgyalja anyagát, hanem arra törekszik, hogy ennek mennél teljesebb és hívebb megértését segítse elő. Hunfalvy Pál ezt írta a munkáról: «Olvasgatván, örömmel teltem el, hogy magyar nyelven van írva e munka. Véleményem szerint írója nagyon érett ítéletű ember, nemcsak az esztétikai elméleteknek, hanem a görög klasszikus irodalomnak is, amennyire a kérdést illeti, derék ismerője. Szépirodalmunk igazán kérkedhetik ezzel a munkával, melynél jobbat, szükségesebbet alig nyújthat a tanulni akaró közönségnek». Az Akadémia odaítélte a száz aranyból álló Gorove-jutalmat a nagy elismeréssel méltányolt pályaműnek, melynek szerzője Jánosi Béla volt.

A pályázat szép eredményétől biztatva, másodszer is kitűzte esztétika-történeti pályakérdésre az Akadémia a Gorove-jutalmat, 1893. szept. 30-i lejárattal. Egyetlen pályamű érkezett akkor is a pályatételre, mely így hangzott: «Az újkori esztétika története Kant fölléptéig». A pályamű tulajdonképpen csak vázlatos jegyzéke volt annak, amit a szerző meg akart írni. De a vázlatból s néhány kész fejezetből határozottan kiviláglott kiváló készültsége s az általa gyűjtött anyagnak lehető teljessége. A bíráló jelentés szerint kész fejezetei tanulmányának minden irányú buzgóságáról, felfogásának és előadásának világosságáról és szabatoságáról tanúskodtak. Arra nézve is megnyugtatót nyújtottak ezek a fejezetek, hogy nem tudákoskodó, de annál hasznosabb munkát várhatni szerzőjüktől. Mindezek alapján az Akadémia újra meghirdette a pályakérdést 1896. szept. 30-i lejárattal. Ismét csak egy pályamű érkezett, melynek szerzője a jelentés szerint terjedelmesen és behatón tárgyalta s világosan és az egész anyag kellő ismeretével fejtegette a kérdést. A különböző nézeteket igyekezett tárgyilagosan előadni s róluk higgadtan ítélni. Közvetlenül a forrásokból merített, ezeket jól ismeri és szakértelemmel tárgyalja. Fogyatoszásául mondja azonban a jelentés, hogy nem mindenütt árul el elég érzéket a tudományos keret és a műveltség-történeti háttér iránt, de fejtegetéseiben mindenütt világos és biztos, kritikájában mértéktartó és józan, előadásában folyékony és egyenletes. Az elismerő bírálatra az Akadémia a jutalmat kiadta s a jelíges levélből a pályamű szerzőjéről ismét Jánosi Béla neve tűnt ki.

A két kitüntetett pályamű így már egy nagy munkának, egy magyar nyelvű teljes esztétika-történetnek a körvonalait jelezte és jogos várakozását keltette föl Jánosi Bélával szemben. Egész lelkével hozzálátott tehát a szép és gyümölcsözőnek ígérkező feladat megoldásához s 1899-ben megjelent az Akadémia kiadásában nagy esztétika-történetének I. kötete, melyet a következő két évben még két kötet követett.

Az első kötet saját szavaival szólva «tanulmányainak első gyümölcsét», a görögök esztétikáját tartalmazza. Egészen megváltozott alakban bocsátotta nyilvánosság elé tíz eszten-

dővel azelőtt jutalmat nyert pályaművét. Szükségét érezte mindenekelőtt annak, hogy munkáját «módosult ízlésével és felfogásával összhangba hozza». Az azóta megnövekedett irodalom tekintetbevétele mellett legfőbb változtatásul azt jelöli meg, hogy művét a művelt magyar olvasóközönség igényeihez óhajtotta alkalmazni. Erre valószínűleg inkább az akadémiai pártolói könyvtár előírása indította, mint saját elhatározása. Az új cél érdekében kivetköztette művét szakmunka jellegéből, megnövelte művelődéstörténeti háttérét, mellőzte a kevésbé fontos részletkérdéseket, közülök sokat a jegyzetekbe sorolt, ezeket magukat megapasztotta s a könyv végére függesztette. Nem titkolja, hogy példaadó hatással volt rá a német tudomány s nagy elismeréssel szól ennek kiváló erényéről, az alaposságról, a gondos, a dolgok mélyébe hatoló búvárlatról. De viszont kifogásolja, hogy a németek az újabb kornak külföldi termékeire kelleténél kevesebb figyelemmel vannak s mindig határozott filozófiai rendszerek álláspontjáról bírálják az esztétikai elméleteket. Ezeket a hibákat ő igyekszik elkerülni. Tárgyának elhatárolásában is elhajlik legjelentékenyebb német mintaképeitől, Zimmermanntól és Schaslertől, akik csak a bölcséleti eredményekre voltak tekintettel s kizárták nemcsak a technikai és történeti eredményeket, hanem az esztétikának s műelméletnek szisztematikusabb alkotórészeit is, ha nem tisztán bölcsészetiek s nem vonatkoznak kizárólag a széprek s a művészetnek fogalmára. Ő Vischer Frigyes Tivadar felé hajlik, ki már felismerte a műveltségtörténeti háttér értékét. Vele szemben viszont az adatok megbecsüléseért száll síkra Jánosi. «Módunkban áll — mondja — óvakodni az adatok tömegétől. Ha filozófiai magaslatról tekintünk végig az emberiség művelődésének egyes korain s a művészetben és irodalmon, természetes jogunk van arra, hogy száz meg száz jelentéktelen dolgot mellőzve, kiemeljük azt a keveset, amiben a fejlődés szembetűnő módon mutatkozik». A maga álláspontját abban jelöli meg, hogy nincs adathalmazra szükség, hanem a legfontosabb mozzanatoknak s uralkodó áramlatoknak ismeretére s mindig csak annyiban, amennyiben befolyással lehettek az elmélet irányítására. Ebben már

inkább Heinrich von Stein és Hermann Conrad volt a mintaképe.

Az esztétika történetének feladatát abban állapítja meg, hogy végig kell tekintenie a szépre s a művészetekre vonatkozó elméletnek fejlődési útján és eredményein. «Hosszú utat szándékozunk megtenni, — írja — midőn nyomon követjük az emberi gondolkozást mindazon küzdelmeken keresztül, melyeket kiolthatatlan vággyal a helyes belátás és tudás iránt, annyi sikertelen kísérlet után, százszor is elbukva, szívós kitartással újból meg újból megindított, hogy az esztétikai fogalmakat illetőleg is az igazságnak birtokába jusson». Nagyon meggyőzően fejt ki, hogy nem elszigetelten kell tekinteni az esztétika fejlődését, hanem fel kell használni általában a gondolkodás történetének tanulságait, amennyiben az esztétikára vonatkozólag felvilágosítást, útbaigazítást nyújthatnak. «Szélesebb körben ugyanis tisztábban tűnnek fel a korszellemet mozgató okok, az irányok, célok, törekvések, és bizonyára sok minden az esztétika fejlődési menetében világosabbá lesz, ha az embert foglalkoztató többi nagy kérdéssel hozzuk összeköttetésbe». Nem tagadja, hogy az esztétika történetének művelői közt nagy eltérések vannak abban a tekintetben, hogy felhasználhatja-e az esztétika története a művelődéstörténetnek s benne főként az ízlés történetének s a művészettörténetnek adatait. Ő teret enged ezeknek is, mert «kétségtelen, hogy az esztétikai elmélkedés irányítására kulturális tényezők is nagy mértékben befolytak s az emberi szellem nyilvánulásának két nagy tere, a műelmélet és műalkotás, szoros kapcsolatban állott és áll . . . Az esztétika története nem mellőzheti, kellő mérséklettel használva s a leglényegesebb adatokra szorítkozva, a műtörténeti jellemzéseket sem». Ezzel az állásponttal kapcsolatos, hogy míg egyes történetírók a tiszta tudományos jelleget hangsúlyozva kizárják tárgyalásukból az olyan összefüggés nélkül álló, kifejtést és indokolást nélkülöző, gyakorlati érdeklődésből származó, esetleg konkrét esetekre vonatkozó s bíráló természetű megjegyzéseket, melyeket költők, művészek és laikusok tettek, Jánosi befogadja ezeket is, hacsak nem vonatkoznak tisztán technikai kérdésekre vagy nem

tapadnak egyes jelenségekhez minden további távlat nélkül. «Az ilyen nyilatkozatok fokmérői a művészetek felé forduló elméleti érdeklődésnek s az esztétika térfoglalását jelzik, s ha nincs értékük a tudomány előhaladása szempontjából, van korfestő becsük».

Most figyelembe véve mindezeket a szempontokat, melyeket lehetőleg magának Jánosinak a szavaival ismertettünk, eljárását a következőképpen jellemzi. A képen, amelyet nyujtani akar, «a közvetlen érdeklődésnek előterében az esztétikai elmélet foglal helyet kellő részletességgel feltüntetve, e mögött a gondolkozás történetének szakaszai következnek, jelentősebb, jellemzetes alakjaikkal s leghátul a művelődés-történelemnek főbb irányjai s áramlatai tűnnek fel vázlatosan, nagy vonalaikban. Így nemcsak az esztétikai rendszereket ismerjük meg, de a talajt is, amelyből kiemelkedtek».

A görög esztétika történetét a bölcsészeti reflexió felébredésén kezdi, az esztétikai gondolkodás legelső eredményeinek ismertetésével. Sokratesen keresztül Aristophanesnél állapodik meg, aki elsőnek gondolkozott a költészetről s elsőül hagyott ránk a költészet elméletére vonatkozó megjegyzéseket. Így jut el «a nagy esztétikai elméletek»-hez, mindenekelőtt Platonhoz. Nagy elmélyedéssel elemzi és méltatja esztétikáját s nemcsak esztétikai vonatkozásait fejtegeti így, hanem feltűnő vonzalommal időz Platon magas eszmevilágában, mintha nem tudna elválni «a természetnek ettől a szép csodájától». Még behatóbban tárgyalja Aristotelest, még pedig Platonnal egybevetve. Az Aristotelesre következő bölcsészeti iskolák esztétikai elméleteinek ismertetése után s részben ezekkel kapcsolatban áttér a rómaiakra, kiknél a görög művészet és tudomány új otthonra talált. Bezáróul pompás, tömör összefoglaló jellemzését adja a görög esztétikának és eredményeinek.

Ennyi az, ami a vaskos kötet anyagát szolgáltatja. A klasszikus kor hagyatéka az újkori esztétikához viszonyítva valóban szegényes, ezért a két nagy bölcselő bőséges tárgyalása mellett figyelemre méltatja a költőknek, szónokoknak és művészeknek elméleti és gyakorlati irányú poétikai

és művészetelméleti megjegyzéseit is. Az irodalom alapos ismeretével hordja mindezt össze, amiben nagy segítségére volt Walter Gyula königsbergi egyetemi tanárnak akkoriban megjelent munkája (*Geschichte der Aesthetik im Alterthum*, 1894). Walter példás szorgalommal búvárolta át az összes görög költők és bölcselek műveit s összeszedte mindazon nyilatkozataikat, amelyek a legtávolabbi kapcsolatba is hozhatók az esztétikával. De maga Jánosi is széleskörű tanulmányokat végzett. Előzetesen elmélyedt azokba a filozófiai rendszerekbe, melyekben az esztétikai nézetek helyet találtak, azokba a bölcséleti problémákba, melyekhez esztétikai elmélekdedések kapcsolódtak. Nem párolja ki az ókori filozófiai rendszerekből esztétikai tartalmukat, hanem folyton érezteti a szoros kapcsolatot filozófiai és esztétikai gondolataik közt. Egy-egy írónak különféle munkáiban szétszórta esztétikai nézeteit és töredékes gondolatait oly lelkiismeretesen csoportosítja és fűzi egybe, hogy ezek szinte rendszeresen felépített gondolat-sor hatását teszik ránk.

Az ókori esztétikának ez a részletes tárgyalása, amelyről méltán mondta egyik jeles ismertetője, hogy «igazán klasszikus befejezettséggel» adja a görögök esztétikáját, némileg elüt az esztétika-történetek tárgyalási módjától. Még inkább elmondható ez a második kötetről, mely az esztétika-történetekben megszokott terjedeleminél jóval bővebben tárgyalja anyagát. A középkortól Baumgarten fellépéséig terjed ez az anyag, tehát a könyv azokat az esztétikai törekvéseket ismerteti, amelyek a klasszikus világ lehanyatlásától az esztétikának mint rendszeres tudománynak megalapításáig merültek fel. Bevallja Jánosi, hogy ha tisztára bölcsészeti érdeklődés vezette volna, nem igen tartaná érdemesnek foglalkozni a középkorral. De a bölcsészeti eredményeken kívül őt az esztétikai érzék fejlődése is érdekelte, valamint az elméletben az új mellett a réginek a fennmaradása is. Meg volt róla győződve, hogy abból a szempontból, hogy milyen volt az embereknek félig-meddig öntudatlanul nyilatkozó ízlése és műérzéke s hogyan vélekedtek a korshelllem hatása alatt állva a gondolkozók — a középkor is megérdemli a tanulmányozást.

Az egyházatyák gyér esztétikai nyilatkozatainak ismeretése után a renaissance poétikai elméleteit tárgyalja s a kor költőinek, művészeinek és elméletíróinak idevágó nézeteit állítja össze. Majd a francia klasszicizmusról és racionalizmusról szólva tulajdonképp a művészeteknek, első sorban a költészetnek elméletét nyújtja annak a kornak a megvilágításában, valójában tehát a XVII. és XVIII. század poétikai nézeteit tárgyalja. Ebbe az áramlatba kapcsolja bele először a magyar irodalmat, a francia szellemnek Bessenyeire gyakorolt hatása révén. A kötetnek a gerince az esztétikának bölcsészeti megalapítását tárgyalja, rámutat az újkori filozófia útjára, melyen a XVI—XVIII. század nagy gondolkodói — Bacon, Descartes, Hobbes, Locke, Hume — elindultak, s problémáira, melyek közt már esztétikai természetűek is felvillantak. Majd a XVIII. századnak főként azokat az angol filozófusait ismerteti, akiknek a figyelme már esztétikai kérdésekre irányult s ha még nem alkottak is rendszeres esztétikát, de már bölcséleti alapon, tudományosan magyarázták az esztétikai tetszés okait és formáit. Befejezőül ezektől az angol elmélkedőktől a kontinensen keltett mozgalmakat ismerteti, főként azt, hogy miként alkalmazták ezeknek elvont fejtegetéseit konkrét esetekre a gyakorlati érzékű franciák.

Látnivaló, hogy itt már jóval terjedelmesebb anyagot ölel fel, mint az első kötetben. A könyv anyagának első felét nagyon felduzzasztotta Jánosinak az az elve, hogy sok gyakorlati értékű s rendszerbe nem foglalt gondolatot is tárgyalása körébe vont, amelyeket általában mellőzni szoktak az esztétika történetének írói. A kötet második felében már filozófiai rendszerekből indul ki s ezek alapján fejtegeti azokat a problémákat, amelyeknek megoldása a gondolkodókat egyre közelebb juttatta az esztétikának mint önálló tudománynak kialakulásához. Itt már nemcsak egységesebb, hanem szervezettebb is kompozíciója. Éreztetni tudja az esztétikai elméletek kapcsolatát az általános bölcséleti gondolkodással, amelyből kisarjadtak, s egységbe tudja fogni a szétszórt gondolatokat. Míg előbb inkább csak krónikása volt az esztétikai törekvéseknek, itt már pragmatikus történetüket írja.

A harmadik kötet anyaga rendkívüli mértékben megnövekedett. Maga is panaszolja feladatának nehéz voltát. Az eddigiekhez arányítva nagyon szűk keretek közé azt az óriási anyagot kellett összezsúfolnia, amely azoknak a vizsgálódásoknak eredményeül halmozódott fel, amelyek Baumgarten óta a szépség és a művészetek lényegének és törvényeinek kiderítésére irányultak. Másfél századnál hosszabb időnek sokféle ágazó törekvéseit és eredményeit kellett egy kötetbe szorítania, olyan körét, mely szinte lázasan tevékeny, új szempontok kitűzésében és új eredményekben szinte kifogyhatatlan, mélyreható részlettanulmányokban mérhetetlenül gazdag. A feladatát úgy kellett megoldania, hogy «necsak a fejlődés menete tűnjék szembe, de az általános vezető eszmék kiemelése mellett fény essék a részletes fejtegetésekre is és a nagy vonalaknak megvonása mellett lehetőleg kevés vesszen el a jellemzőbb és finomabb, talán színes részletkeiből, ha ezek fontosságra is kiváló». Megvallja, hogy ezt a tervet csak az anyagnak erős megszorításával lehetett megvalósítania, úgy hogy a legkiválóbb elméletek behatóbb és részletesebb ismertetése miatt a második sorban állók háttérbe kerültek és nem részesülhettek abban a figyelemben, amely őket sokszor műveik értékénél fogva különben megillette volna.

A kötet, röviden megjelölve, a XIX. század esztétikáját tárgyalja. Baumgarten esztétikájából indul ki, de elkerüli az esztétika német történetíróinak elfogultságát, akik szerint Baumgartenben a német szellem minden jelentősebb előzmény nélkül ajándékozta meg a világot egy új tudománnyal. Jánosi is elismeri Baumgarten jelentőségét, de nem feledkezik meg azokról a XVIII. századi angol és francia bölcseletről sem, akik rendszerező kísérleteikkel megelőzték őt. Jelentékeny teret juttat a Kantot megelőző és követő populáris esztétikának, a történeti szempont mellett azért is, mert művelői közül több egyszersmind a német irodalomnak is elsőrangú nagysága. «Egy Winckelmann, Lessing, Herder, Schiller szelleme messzire bevilágít a következő időkbe és munkásságuk az esztétikai elméletben tényleg mély nyomokat hagyott». Méltó helyet juttat Kant esztétikájának is,

szoros kapcsolatban általános bölceleti eszméivel. A kötetnek legfontosabb része a metafizikai esztétika aranykorának ismertetése. Ilyen nevek szerepelnek itt : Fichte, Schelling, Hegel, Herbart, Schopenhauer és a spekulatív esztétikának Németországon kívüli képviselői. Esztétikájuk megértetése végett rá kellett világítani bölceleti rendszerükre s ebből vezetni le esztétikai nézeteiket. Az esztétika történetének legnehezebb fejezete ez és Jánosi nagy becsvágygal és lelkiismeretességgel oldotta meg szép feladatát. Befejezőül az esztétikai vizsgálódásnak a pozitív tudomány alapján álló irányjaival, az empirizmus és pozitívizmus esztétikai törekvéseivel ismertet meg. Ezeknek már aránylag kevés teret juttat. Épp ily vázlatos a magyar esztétikai irodalom összefoglalása is. Ezeknek a részeknek bővebb megírását további bűvárkodásainak tárgyaúl szánta Jánosi.

Egészében műve igen nagy anyagot ölel föl : az elvont gondolkodás ébredésétől egészen Nietzscheig ismerteti a bölceleti esztétika történetét. Jelentékenyebb előmunkálatok nélkül ez a tudományág nálunk általa egyszerre teljes fegyverzetben lépett a többi tudomány sorába. Jelentékeny feladatot rótt rá mindjárt magának az anyagnak az összegyűjtése is. Az eredeti forrásokból merít mindig, ebben nagy segítségére van alapos filológiai és kitűnő filozófiai készsége. Minden állítása teljesen megbízható, mert egynél sem mulasztja el a forrásokra való hivatkozást. Nem akar minden áron eredetinek látszani, megelégszik a képzett ismertető és megbízható vezető szerepével. Ennek a szerepnek kitűnően meg is felel. Inkább magukat az ismertetett írókat beszélgeti, ő maga háttérben marad. Nem a maga bölceleti álláspontjáról magyarázza a jelenségeket, — ezt még csak nem is jelzi — hanem teljes tárgyilagossággal ismerteti őket. De nem tér ki a bírálat elől sem, ahol fennforog ennek a szüksége és megvan a lehetősége. Példás elfogulatlanságot és higgadtságot tanúsít a kritikában s minden ítéletét lelkiismeretes módszerességgel indokolja.

Jánosi maga mondja, hogy művét a művelt magyar olvasóközönségnek szánta s ehhez a célhoz alkalmazkodott kidolgozásában is. Amilyen puritánul tárgyilagos a tárgya-

lásban, épp annyira óvakodik minden pedáns szárazságtól s minden cicomától előadásában. Munkája nem közönséges hivatottságról tanúskodik nehéz bölseleti kérdéseknek népszerű és mégis alapos fejtegetésére. Beöthy Zsolt szavai szerint «nemcsak előadása módjában van valami magyarosan józan és értelmes, hanem a tárgynak egész felfogása, körének kiszabása és magyarázó módja tanúskodik róla, mennyire tisztában volt vele, mi és milyen a szüksége közönségünknek és irodalmunknak ezen a téren». Élvezetesen és ízléssel, szabatosan és világosan ír.

Természetesen ilyen nagy munka nem lehet meg a nélkül, hogy kifogások is ne merüljenek föl ellene. Ezeknek nagyrészt több-kevesebb joggal már az egykorú kritika is hangoztatta. Kétségtelenül van pl. bizonyos határozatlanság a mű célkitűzése tekintetében. Jánosi a művelt magyar közönségnek szánta, de ennek a közönségnek akkor még hiányzott s még ma is alighanem hiányzik a bölseleti műveltsége ilyen nagy mértékben elvont mű megértéséhez. Az esztétika történetének nem is népszerűsítésére, hanem tudományos megírására volt akkor szükség, ebből a célból hirdette az Akadémia is pályázatait. Jánosi elszánhatta magát arra, hogy a tudományos követelményeket megpróbálja alárendelni a népszerűsítés kívánalmainak, de gondolkozásának fegyelmezettsége, alapossága és nagy lelkiismeretessége mégis tudományos munkát hozott létre. Tudományos használhatóságát még inkább biztosítja a kötetek végén a gazdag apparatus, a sok utalás az irodalomra és a forrásokra s ezeknek értelmezése és bírálata.

Mint tudományos munkában joggal kifogásolhatták az eredeti szempontok hiányát s a jelenségek összevetésében, különösen a régi esztétikai elméleteknek a mai felfogással való szembeállításában mutatkozó bátortalanságot; de az is bizonyos, hogy a munka szoliditása ezeknek nem látta kárát. Egyébként Jánosi mindent elkövetett, hogy ha már eredeti szempontokat nem tűzött ki, az ismeretes anyagot új oldalakról is igyekezzék megvilágítani, tárgyalásmódjával érdekesebbé tenni. Erre a célra szolgál a művelődéstörténeti háttér rajza, egy-egy korszak elején a kor törekvéseinek,

érzelemlilágának és gondolatkörének képe, hogy így az esztétikai törekvéseket ne elszigetelten, hanem a kor világnézetével kapcsolatban mutassa be. Ezekben a rajzokban tagadhatatlanul van valami következtelenség. Így mindjárt a görög esztétika történetében egészen Aristoteles epigonjaiig hiányzik, s amit rajzol, az csak a művészet hanyatlásának bemutatására szolgál. Pedig az általános görög világnézet erősen esztétikai jellemű volt s így rajza a tárgyra vonatkozólag is megvilágító hatású lett volna. Minél továbbra jut az időrendben a szerző, annál inkább elnagyolja ezeket a rajzokat s a művelődési viszonyok festésében nem szorítkozik következetesen mindig ugyanazokra a tényezőkre. Gyakran nem érezteti eléggé a korviszonyok s az esztétikai elméletek közt levő kapcsolatot, az előtér és a háttér nem forrnak össze egységessé. De viszont jó érzékkel választja ki a korfestő vonásokat, ezek mindig találók és élesek.

Végül a legjogosabb kifogás a mű aránytalan beosztása ellen hozható fel. Az esztétika újkori tudomány s mindaz, ami ezen a téren a XVIII. század előtt történt, próbálkozásnál, legjobb esetben alapvetésnél többnek nem tekinthető. Ezeknek a terjedelem kétharmadát feláldozni s az esztétika tulajdonképeni történetének csak egyharmadát juttatni, valóban nem mondható szerencsés beosztásnak. Még aránytalanabbá teszi magát a harmadik kötetet is, hogy négyötöd része a német spekulatív esztétikával foglalkozik s csak egyötöde marad a többi nemzetek spekulatív esztétikusainak s a pozitív irány képviselőinek ismertetésére. «Egy negyedik kötet szorult ide be 50 oldalra!» — kiált fel egyik ismertetője.

Ezeknek ellenére is Jánosi műve egyik díszé tudományos irodalmunknak: alapvető, nagyjelentőségű, maradandó értékű. Joggal mondta róla egyik méltatója: «Olyan dicsőségünk, mely a legnagyobb külföldi hasonló munkákkal is a legteljesebb mértékben kiállja az összehasonlítást, sőt tárgyilagosságával azok legtöbbször felülmúlja».

A nagy mű létrejöttében jelentékeny része volt Akadémiánknak. Buzdítása és támogatása nélkül aligha kezdhető lett volna hozzá a munkához a szükséges, nagy forrásanyag-

tól és segédeszközöktől távol, vidéken élő tanár. A mű megjelenése után a méltánylók sorában is első volt. 1902-ben már levelező tagjai sorába választja Riedl Frigyes ajánlására, aki kiemelte, hogy «nagy műve kutató szorgalom és áttekintő, összefoglaló szellem műve. E tárgyról írt munkák közül a legeslegnagyobbak egyike, mely egyszersmind világosságával és vonzó előadásával is kitűnik». Székét a következő év március 2-án foglalta el *Az esztétikai hatás tényezői*. Egy fejezet az esztétika legújabb történetéből című értekezésével.

Az alcím világosan utal arra, hogy Jánosi Béla az esztétika történetére vonatkozó kutatásait nem tekintette nagy műve harmadik kötetével befejezettnek. Ki akarta még egészíteni azzal, amit ott csak vázlatosan tekintett át: a legújabb irányok és törekvések ismertetésével s a magyar esztétikai irodalom történetével. Ebben a két irányban indul további tevékenysége, mindenekelőtt anyaggyűjtése. Az első körből csak erről az egy, székfoglalóul írt dolgozatáról van tudomásunk. Egy nagyobb terjedelmű részlete a Budapesti Szemlében jelent meg *Az emberiesítés és együttérzés tana a mai esztétikában* címmel. Az újabb lélektani esztétikának azt a törekvését ismerteti, amely az esztétikai tetszésnek akarja magyarázatát adni, — tisztába hozni, melyek azok az elemek, amelyekre ez az egységesnek látszó jelleme mellett is nyilvánvalóan összetett folyamat szétbontható. Az erre irányuló elméletekből csak annak az egynek ismertetését szakítja ki, amely az asszociációs elmélettel többé-kevésbé bevallott közösségben az esztétikai hatás titkát bizonyos bonyolult, homályos és rejtélyes lelki működésekben, az érzékeink előtt álló tárggyal való együttérzésünkben, állapotába való belehelyezkedésünkben, magunknak vele azonosításában, az élettelennek élettel való felruházásában, a mozdulatlanak erőnyilvánulás gyanánt való felfogásában látja. A lelki tevékenységnek mindezeket a formáit az emberiesítésben (anthropomorphisatio) és az együttérzésben vagy, a németeknél elfogadott elnevezést használva, a beleérzésben (Einfühlung) foglalhatjuk össze. Az értekezés ezeknek a fogalmaknak történetét kíséri végig az esztétika történetének folyamán.

És most tíz esztendeig Jánosi Bélának semmiféle eszté-

tika-történeti dolgozata nem lát napvilágot. Az anyaggyűjtés kora volt ez. Úgy látszik, előbbi tervét feladva, egészen a magyar esztétikai irodalom megírásába mélyedt. 1913-tól kezdve évenként egymásután olvassa fel az Akadémián s teszi közzé *Szerdahely György esztétikája*, *Henszlmann Imre és Erdélyi János esztétikai elmélete* és *Schedius Lajos esztétikai elmélete* című dolgozatait. Ezeket is Jánosi legszembetűnőbb írói erénye jellemzi elsősorban: az összes részletekre kiterjedő gondosság és lelkiismeretesség. Az esztétika egyetemes történetének alapos és aprólékos ismerete képessé teszi arra, hogy a magyar esztétikának ezeket az úttörőit belehelyezze koruk esztétikai törekvéseinek keretébe, rámutasson gondolataiknak eredő helyére s igazságos megvilágításban mutassa be munkásságuk értékét. De a hazai forrásokat is rendkívüli alapaossággal búvárolta át, úgyhogy mindegyik tanulmány valóságos monográfiává szélesedik. Mintegy arra akart velük példát szolgáltatni, hogy csak ilyen aprólékos kutatásokra és pozitív adatokra támaszkodó előmunkálatok alapján írható meg a magyar esztétika története. Különösen a Szerdahelyt és Schediust ismertető dolgozatok fontosak, mert csak ezek alapján vált lehetővé a biztos ítéletmondás esztétikai munkásságuk értéke felől. Jánosi megállapítja viszonyukat forrásaikhoz, Szerdahelyről kimutatja, hogy kompilátornál egyébrek nem igen tekinthető, Schediust is belehelyezi a német populáris filozófusok, továbbá Schelling és követői gondolatvilágába. De érdemeiket és jelentőségüket is teljes alapaossággal és méltánylással emeli ki.

Ezeknek a dolgozatainak alapján, amelyek egyre többeígérően sejtették, hogy biztatóan halad a magyar esztétika történetének megírása felé, 1915-ben akadémiai rendes tagnak ajánlotta Heinrich Gusztáv és Riedl Frigyes. Az ajánlás hivatkozik arra, hogy levelező taggá választatása óta is ernenyedetlen és értékes munkásságot fejt ki, melynek középontja a magyar esztétika története. E készülő művéből több igen becses, kizárólag önálló kutatáson alapuló részletet mutatott be, melyek nemcsak a szakkörökben, hanem a művelt közönségnél is élénk tetszésre találtak. Az ajánlás így végződik: «Az Akadémia egy csendesen dolgozó, a rek-

lám és feltűnési viszketeg országos betegségeitől ment komoly tudóst és jellemes férfiút tüntet ki jól kiérdemelt elismerésével, ha rendes tagjai sorába választja».

Megválasztatása csaknem teljes egyhangúsággal történt, s ő a következő év május 1-én *A lélektani aesthetika történelmi Magyarországon* című tanulmányával foglalta el székét. Brassai Sámuelről s egypár kevésbé jelentékeny társáról szól. Brassairól írta utolsó nagyobb dolgozatát is, mely *Brassai a művészi hatás okairól* címmel a Budapesti Szemle 1917. évi folyamában jelent meg.

Kedves tervét, melyen másfél évtized munkásságával dolgozott, nem tudta valóra váltani. Nem tudta megírni sem az esztétika legújabb korának történetét, sem a magyar esztétikáét. De az utóbbiról egy rövidebb összefoglalást mégis nyújthatott. A Kisfaludy-Társaság lefordíttatta az angol Knight esztétika-történetét s ennek a magyar esztétika történetével való kiegészítésére Jánosi Bélát kérte fel. Jánosi örömmel vállalta a megbízást s dolgozatában rövid terjedelme ellenére is alapos tájékoztatást nyújtott a kérdésről. Természetesen nem alkalmazhatott olyan magas mértéket, mint Knight, s az anyagnak inkább teljességére, mint értékelésére törekedett s a teljesség kedvéért a legkiválóbbakról is aránytalanul röviden ír. Egészen külsőleges, csak az időrendhez igazodó beosztása miatt sem tartozik Jánosinak legsikerültebb dolgozatai közé. Knightnál helyénvalók az ilyen címek: Leibniztól Lessingig stb., de Jánosinál furcsán hatnak a többnyire jelentéktelen nevek mint korhatárolók.

1917. után nagyobb dolgozata nem jelent meg többé. Közeledett a munkás élet alkonya. A tudományos elismerés legmagasabb díszével, az akadémiai rendes tagsággal még mindig a középiskolában tanított, diákok dolgozatait javította s mellékesen volt tandíjkezelő, osztályfőnök, ifjúsági könyvtárnok és az önképzőkör vezetője. Nem panaszkodott; önérzetes, puritán lelke sohasem gondolt arra sem, hogy előkelő családi összeköttetéseit felhasználja arra, hogy tudományos munkásságára kedvezőbb beosztást érjen el. Húzta továbbra is a terhes ígát. Öreg igazgatójának és barátjának, Mayer Józsefnek utolsó éveiben ő igazgatta az iskolát, ter-

mészetesen teljes tanári elfoglaltságának megtartásával. Mikor Mayer távozásával mást neveztek ki igazgatónak, Jánosi nem érezte megbántottságát, sőt páratlan előzékenységgel támogatta szerencsésebb vetélytársát. Mikor ez 1918-ban nyugalomba vonult, végre Jánosi Bélát bízták meg az intézet vezetésével. Át is vette ezt, de nem sokáig tartotta kezében, mert amint elkövetkezett az összeomlás, Kunfi miniszter Surányi Károlyt, a Maró Gergely néven hírhedt naptárszerkesztőt állította az intézet élére. Jánosi keserűség nélkül állott félre s nem is gondolt többé arra, hogy lépéseket tegyen az igazgatói állás elnyerésére. Később szakfelügyelői megbízatást és igazgatói címet kapott. Ez volt minden, amit a tanári pályán elért.

De tudományos munkásságát még egy szép elismerés jutalmazta: a Kisfaludy-Társaság 1921. február 1-én tartott tagválasztó közülésén Beöthy Zsolt ajánlására rendes tagjává választotta az elhunyt Bayer József helyére.

S az ereje és munkakedve teljességében levő Jánosi Bélát, a Magyar Tudományos Akadémia és Kisfaludy-Társaság rendes tagját, 1921. augusztus végén, közvetlenül az új tanév megnyitása előtt, a minisztérium váratlanul végleges nyugalomba helyezte. Más viszonyok közt ezt természet rendje szerint valónak találta volna Jánosi, de az akkori bizonytalanságban rendkívül fájdalmasan érintette. Úgy érezte, hogy önzetlenségeért és szerénységeért eddig is csak mellőzés jutott osztályrészeül s ezt most pályája végén hálátlanság tetőzte be. Lehangelő volt, hogy mikor tanártársai búcsúztatták, ő, ki egész életében az ideáloknak élt, kénytelen volt azt a vallomást tenni, hogy «keserűség nélkül, de gondok között» fogadja a nyugdíjaztatás elrendelését. «Post equitem sedet atra cura» — tette hozzá szomorúan. Úgy látszik, azt érezte ő is, amit régebben egyik tanártársáról írt: «Amikor tanári székéről lelépett és nyugalomba vonult, élete elvesztette tartalmának egy részét».

Bármily fájdalmasan is érintette ez a fordulat, mégis be-bejárt az iskolába vagy vejének hűvösvölgyi telkén foglalatzkodott. Szeptember 12-én este idősebbik fiát behívta dolgozószobájába s mintha valamit akart volna mondani

neki, egyideig küszködött magával, aztán egy restelkedő mosollyal és kézlegyintéssel egy angol szöveg lefordítására kérte. Mi volt ez? Halálsejtelem? Ki tudná megmondani? Nyugodtan lefeküdt s reggelre már halott volt, egyetlen jajszó nélkül szenderült örök álmra. Nem juttatta osztályrészeül a sors, hogy Horatius vágyának megfelelően élhesse a nyugalom éveit :

et mihi vivam,

Quod superest aevi, si quid superesse volunt di . . .

Pedig megérdemelte volna, hogy életalkonya hosszúra nyúl-
jék, mint egy szelíd, csendes, békét lehelő nyári est. Nem ki-
fáradtan, hanem az alkotó vágy teljességében, munkatervek
közepett érte a halál.

Munkásságának ismeretében immár könnyen megrajzol-
hatjuk Jánosi Bélának, a tudósnak képét. Legfeltűnőbb
vonása, hogy egész lelki alkotottsága történeti irányúvá tette
tudós munkásságát. Ő nem gondolt arra, amit az esztétika
történetének német művelőinél látott, hogy önálló esztétikai
rendszer alkotására törekedjék s ennek csak mintegy bevezete-
téseül írja meg az esztétika egyetemes történetét. Adatokban
való pontossága, teljes elfogulatlansággal mérlegelő kritikai
érzéke tartózkodóvá tette minden elmélettel szemben. Ő min-
dent történeti szempontból vizsgált. Mikor egyik könyvkiadó-
vállalat az esztétikai érzelmek pszichológiájának megírásá-
val bízta meg, ő a kérdés történetét állította össze igen ki-
tűnően, de a kiadó ezt nem használhatta népszerűsítő gyűjte-
ményes vállalatában. Bölcséletileg fegyelmezett gondolkozás
és lelkiismeretes módszeresség volt legfőbb tudós erénye.
Nagyon rendszeresen és tervszerűen dolgozott; egész életre
szóló munkaprogramja volt. Az esztétika történetének há-
rom kötete után az esztétika legújabb történetének anyagát
gyűjtötte, majd egészen a magyar esztétika történetének
megírására összpontosította munkásságát. Tudós munkájá-
ban is épp olyan tárgyilagos volt, mint az életben. Irtózott az
egyéni természetű színezésnek minden módjától, nem árulta
el tárgyáért való lelkesedését; de annak, hogy szereti és meg-
becsüli tárgyát, mégis meggyőző bizonyosságát adta azzal,

hogy minden mondatából kiérzik a lelkiismeretes odaadás és mûgond.

Ha emberi képének rajzához keressük a vonásokat, úgy látjuk, hogy bizonyos mértékig «láthatatlan ember» volt még a hozzá legközelebb állókkal szemben is. Nem volt ez komor elzárkózás a világtól, de kétségtelenül megvolt benne az érzékenyebb lelkek zárkózottsága. Erős önfegyelemmel minden körülmény közt meg tudta őrizni nyugodtságát és higgadt-ságát. Sok olyan vonása volt lelkének, mely Arany Jánosra emlékeztet, aki egyébként, talán ennél a lélekkrokonságnál fogva is, legkedvesebb költője volt. Konzervatív gondolkozású volt, szilárd erkölcsi alapon állt s értékeléseiben, akár emberekről, akár eszmékről volt szó, a morális szempontot sohasem hagyta figyelmen kívül. Nemesen önérzetes, finom-érzésű lélek volt. Egyik tanártársa szerint fájdalmas érzékenysége nem egyszer külsőleg is megnyilatkozott szája szögletének sajátos vibrálásában. Megvolt benne Aranynak tépelődése és befelé vérző érzékenysége is. Megtörtént többször, hogy otthon szenvedő arccal járt-kelt, látszott rajta, hogy valami nyugtalanítja, de nem szólt, kérdezni is hasztalan lett volna, míg aztán kerülő úton megtudták hozzátartozói, hogy valamelyik kedvesebb tanártársát érte valami családi kellemetlenség s résztvevő érzése az ő lelkét is egészen felzaklatta.

Egyik elhunyt tanártársáról ezt írta Jánosi Béla: «Nem hiába élt s nem mindenestől halt meg. Non omnis moriar — mondhatta el magáról, mikor utolsó útjára gondolt. A magyar tudományosság és kulturális törekvések történetírója megállapítja majd érdemeit s elkönyveli szellemi hagyatékát».

Gondolt-e ilyen mérlegeléssel a maga életének eredményeire s alkotásainak jövőjére? Úgy látszik, igen; egyéniségéhez méltó módon. Egyik iskolai ünnepi beszédében azt a vallomást teszi, hogy mikor intézetük történetét írta, a régi iratok fakuló lapjait forgatva, «az elmúlás szomorú gondolata lopódzott lelkébe», s fölvetette a kérdést: «Hol van annyi munkában töltött élet pozitív eredménye, hol van a mű, melyen annyi szeretettel dolgoztak, hol van nyoma annak a tudásnak, erőnek, lelkesedésnek, mely a mult embereiben élt,

annak a fáradozásnak, mellyel hivatásukat teljesítették?» A feleletet is megadja. «Koszorús költőnk, Vörösmarty, a *Cserhalom*hoz írt Utóhangban borongó lélekkel kérdezi, vajjon lesz-e, ki egykor a jeltelen sírban nyugvó énekesről megemlékezzék. „Ne is legyen, — teszi lemondó megnyugvással hozzá — csak az ősi dicsőség híre maradjon fent és legyen, ki szabad lélekkel zengje utánunk :

Cserhalom, a te tetőd diadalnak büszke tetője!»

Hasonlót kívánunk mi is . . . Az örökké alkotó és örökké romboló természet törvényeit követve, hadd enyészék el az ember, az egyén, halványuljon el és tűnjék el idővel emlékünkhöz is, de álljon a ház, melynek építésében segédkeztünk : a magyar művelődés temploma, és haladjon a nemzet a megerősödés, a jólét és nagyság útján. Érezzük, tudjuk, hogy az erőben, mely ezt az emelkedést táplálja, ható, élő tényezőként ott van és ott lehet derék elődeinknek, az elköltözötteknek szelleme mellett a miénk is, hogy túlélve minket, hasson és munkáljon tovább örökkön örökké.»

Azzal a hittel veszünk búcsút Jánosi Bélának férfias, komoly és munkás egyéniségétől, hogy tevékeny szellemének alkotásai túlélik őt s tovább hatnak és munkálnak örökkön örökké.

JÁNOSI BÉLA IRODALMI MUNKÁSSÁGA.

Kolosi Török István magyar verselő a XVII. században.
Figyelő, XIV. k. (1883).

Vig elem a magyar népköltészetben. Az aradi Kölcsey
Egyesület Évkönyve az 1887. évről. V. évf. 14—29. l.

A renaissance-kori művészet fő jellemvonásai. Budapesti
Szemle, 94. k. (1898) 321—354. l.

Műtörténeti előadások a középiskolában. Budapesti II. ker.,
áll. főreálisk. értesítője 1898/9. 17—21. l.

Az aesthetika története. T. k. A görögök aesthetikája.
A M. T. Akadémiától Gorove-díjjal jutalmazott pályamű.
Bpest, 1899. Akad. kiadás. 8. r. II. 504. l.

Ism. k. Bpesti Szemle 101. k. 310—314. l. — Dr. Szlávik
Mátyás, Erd. Múzeum. 1900., 473—476. l. — Kont J. Rev. crit.
1900. 14. sz. — Császár Elemér. EPh K 1900., 479—485. l.

II. k. A középkortól Baumgarten fölléptéig. A M. T.
Akadémiától Gorove-díjjal jutalmazott pályamű. Bpest, 1900.
Akad. kiadása. 8. r. VI. 553 l.

Ism. Császár Elemér, EPh K. 1901., 460—467. l. — Kont J.
Rev. crit. 1901. 42. sz.

III. k. Baumgartentől napjainkig. Bpest, 1901. Akad.
kiadása. 8. r. VI. 635 l.

Ism. Császár Elemér. EPh K. 1902., 418—425. l. — Rác Lajos,
Deutsche Lit. Ztg. 1903. 18. sz.

I—III. k. ism. K—ny F—c. Bpesti Szemle, 112. k. 464. l. —
Dr. Pekár Károly, Athenaeum, 1902. 260—268., 383—398. l. —
Művészet, 1902., 438. l.

A magyar nemzet újjászületése. (Beszéd.) Bpesti II. ker.
főreálisk. ért. 1901/2.

Tormói Miletz Jánosról. Bpesti II. ker. áll. főreálisk. ért.
1902/3.

Az emberiesítés és együttérzés tana a mai aesthetikában.
Bpesti Szemle 119. k. 321—337. l. 120. k. 34—70. l. (1904).

Jelentés a M.-T. Akadémia Nádasdy-pályázatáról. Akad. Ért. 1904. 317—320. l.

A budapesti II. ker. állami reáliskola emlékkönyve. Az intézet főnnállásának félszázados évfordulója alkalmából szerkesztette —. Bpest, 1905.

A II. ker. reálisk. főnnállásának félszázados ünnepén. (Beszéd.) Bpesti II. ker. főreálisk. ért. 1905/6.

Buday Józsefről. Bpesti II. ker. főreálisk. ért. 1905/6.

Jelentés a Gorove-pályázatról. Akad. Ért. 1906. 646—650. l.

Az egységes jogosítású középiskoláról. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumban Lukács György dr. elnöklésével 1906. jan. 29., 30. és 31. napján folyt szakértekezlet jegyzőkönyve. Bpest, 1906. 144—151. l.

Mayer Józsefről. Bpesti II. ker. főreálisk. ért. 1906/7.

Markovics Sándorról. Bpesti II. ker. főreálisk. ért. 1908/9.

Dr. Brózik Károlyról. Bpesti II. ker. főreálisk. ért. 1911/2.

Jelentés a gróf Teleki-pályázatról. Akad. Ért. 1913. 365—376. l.

Szerdahely György aesthetikája. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, XXIII. k. 1. sz. Bpest, 1914. Akad. kiad. 8. r. 59. l.

Ism. Kornis Gyula, EPh K. 1914., 483. l. — Kocsis Lénárd, Irodalomtört. 1914., 329—331. l. — Kiss Ernő. Erd. Múz. 1914., 177—179. l.

Henszlmann Imre és Erdélyi János aesthetikai elmélete. Bpesti Szemle. 159. k. (1914) 26—65. l.

Schedius Lajos aesthetikai elmélete. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIII. k. 6. sz. Bpest, 1916. Akad. kiad. 8. r. 57. l.

Ism. Husztiné Révhegyi Rózsi. EPh K. 1916., 648. l. — Morvay Győző, Irodalomtörténet. 1917., 176. l.

Az aesthetika története Magyarországon. (Függelékül Knight William «Az aesthetika története» című munkájához.) Különnyomat. Bpest, 1914. 16. r. 55. l.

Ism. S. A. Athenaeum. 1915., 482—484. l. — Várdai Béla,
 Math. Szemle. 1915., 968—970. l. — Kristóf György, Irodalomtört.
 Közl. 1916., 118. l.

A koronázás ünnepén. (Beszéd.) Bpesti II. ker. főreálisk.
 ért. 1916/17.

Brassai a művészi hatás okairól. Bpesti Szemle 171. k.
 (1917.) 183—206. l.

A lélektani aesthetika úttörői Magyarországon. (Kivonat.)
 Akad. Ért. 1917. 13—17. l.

Jelentés a Halmos Izor-pályázatról. Akad. Ért. 1917.
 376—377. l.

A Révai Nagy Lexikona esztétikai cikkei.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.